

УДК 621.906

Н.Т. Зубовецька

ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ДИНАМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У МЕТАЛОРІЗАЛЬНИХ ВЕРСТАТАХ НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ КОІНТЕГРАЦІЇ

В статті розглянуто методику і складено програму для прогнозування динамічної якості металорізальних верстатів. Методика та програма базується на основі теорії коінтеграції рядів часової динаміки. Наведено результати тестування програми.

Ключові слова: газо-гідрравлічний інерційний підшипник (ГГП), динамічний процес, теорія коінтеграції, прогноз, програма
Форм. 6. Рис. 5. Літ. 5.

Н.Т. Зубовецька

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ДИНАМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В МЕТАЛЛОРЕЖУЩИХ СТАНКАХ НА ОСНОВЕ ТЕОРИИ КОИНТЕГРАЦИИ

В статье рассмотрена методика и составлена программа для прогнозирования динамического качества металлорежущих станков. Методика и программа базируется на основе теории коинтеграции рядов временной динамики. Приведены результаты тестирования программы.

Ключевые слова: газо-гидравлический инерционный подшипник (ГГИП), динамический процесс, теория коинтеграции, прогноз, программа

N. Zubovetska

PREDICTION OF DYNAMIC PROCESSES IN METALLOREZHUCHIH MACHINE BASED ON THE THEORY COINTEGRATION

In article the technique is considered and the program for forecasting of dynamic quality of metal-cutting machines is made. The technique and the program is based on a basis of the theory of a kointegration, of ranks of temporary dynamics. Results of testing of the program are given in article.

Keywords: gazo-hydraulic inertial bearing (GHIB), dynamic process, kointegration theory, forecast, program

Постановка проблеми. У Луцькому національному технічному університеті проводяться дослідження нових газо - гідравлічних інерційних підшипників (ГГП) для надвисокошвидкісних роторів [1]. Суттєвої особливістю експериментальних досліджень при цьому є неможливість візуального контролю параметрів і великі труднощі апаратного доступу для діагностики стану при роботі ГГП. Враховуючи значні витрати на роботу, яка пов'язана зі розбиранням і збиранням вузлів верстатів, а також великий ризик виходу з ладу експериментальної установки, ця проблема є характерною для більшості експериментальних робіт при дослідженні верстатів. Безрозбірна діагностика дозволяє суттєво зменшити рівні ризику і втрат при експериментальних дослідженнях, тому вирішення означеної задачі є актуальним.

Основний зміст дослідження. Основна ідея, яка покладена в роботу, полягає у тому щоб діагностувати скритий динамічний процес на основі паралельно протікаючого динамічного процесу, який можна спостерігати при порівняно менших витратах на проведення досліджень.

У практиці дослідження економічних процесів широко використовується теорія коінтеграції рядів часової динаміки (РЧД), сутність якої полягає у тому, що два РЧД $u(t)$ і $f(t)$ коінтегровані (зв'язані), якщо обидва ряди мають однаковий порядок p інтеграції $I(p)$ [2], де – порядок взяття перших різниць від базового ряду, після якого ряд має порядок $I(0)$. Для оцінки $I(p)$ використовують спеціальну статистику Дарбіна – Уотсона і тести Дики - Фуллера [2]. Одним із розповсюджених методів тестування коінтегрованості РЧД $u(t)$ і $f(t)$ є критерій Еангеля – Гренджера [2]. При цьому, якщо обидва РЧД $u(t)$ і $f(t)$ мають однаковий порядок $I(p)$, то $f(t)$ можна виразити лінійною комбінацією ряду $u(t)$ або лінійною регресією:

$$f(t) = a + b \cdot u(t) + \varepsilon(t), \quad (1)$$

де: $\varepsilon(t)$ - стаціонарний процес або похибка.

Якщо вихідні РЧД не коінтегровані, то необхідно провести процедури взяття перших різниць від базових рядів з метою позбавлення їх різних трендів.

Коінтеграція двох РЧД значно спрощує процедури і методи їх аналізу, оскільки у цьому випадку можна будувати рівняння регресії і визначати показники кореляції, використовуючи в якості початкових даних безпосередньо рівні досліджуваних рядів, враховуючи тим самим в повному об'ємі інформацію, яка міститься у початкових даних.

Існує ще один важливий аспект цієї задачі, який більш характерний для технічних систем, ніж для економічних. У технічних системах динамічну зв'язність двох РЧД не треба доводити, вона витікає з сутності процесів. Наприклад, швидкість розігріву підшипникової опори явно залежить від інтенсивності її навантаження, похибки обробки заготовки визначаються змінним припуском на її поверхні і т.д. У цьому випадку з'являється можливість прогнозування послідовності ряду $y(t)$ по заданому $x(t)$, якщо коінтегрованість цих двох РЧД доведена.

В будь-якому аспекті в даному дослідженні РЧД розглядаються у складі розімкненої кібернетичної моделі управління (рис. 1), де дискретні послідовності: u_i – впливів (шоків); де f_i – відгуків (реакцій); ε_i – перешкод (шуму); $h[x_i]$ – вагова функція.

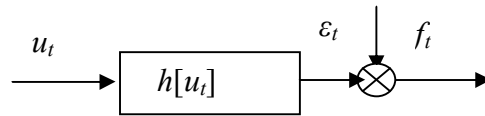

Рис. 1. Кібернетичне уявлення коінтегрованих процесів

Процес прогнозування згідно викладеному складається із наступних етапів:

1. Визначення навчальної виборки шляхом запису N пар $[u_i, f_i]_i, i=1, 2, \dots, N$.
2. Приведення $[x_i, y_i]_i$ до коінтегрованості, якщо це потрібно.
3. Уведення послідовності шоків F_i для процесу Φ_i , який прогнозується; при цьому процеси F_i і Φ_i утворюють пару дискретних значень $[F_i, \Phi_i]$, яка є предметом дослідження.
4. Визначення вагової функції $h[F_i]$ методом багатовимірної лінійної екстраполяції (БВЛЕ [3]) на основі інтегралу Дюамеля [4].
5. Визначення реакції Φ_i за ваговою функцією $h[F_i]$ процесу.
6. Побудова регресійної моделі залежності реакцій від шоків $f_i = a + b \cdot F_i + \varepsilon(t)$ виду (1), або більш високих порядків.
7. Статистична оцінка моделей.
8. Побудова прогнозів на основі отриманих моделей.

Для автоматизації означеної методики була розроблена програма ConRow в середовищі

Borland Delphi-7, інтерфейс якої на розкритій вкладці «Часові ряди» представлений на рис.

2. Форма має ще 2 вкладки: «Прогноз» і «Протокол». Нижня панель форми (поз. 16) має кнопки відкриття інформаційних файлів: «Правила формування задачі», «Основні поняття» і «Метод оцінювання $\Phi(t)$ », які дозволяють користувачеві адаптуватися до роботи з програмою.

Режим введення даних (поз. 1) передбачає дві можливості: генерацію траєкторій рядів даних (див. поз. 4 і 5) і читанням даних з файлу (див. поз. 6). В режимі «Генерації траєкторій» довжина рядів даних задається користувачем у вікні поз. 2.

При генерації рядів об'єкт моделювався аперіодичною динамічною ланкою, передатна функція якої:

$$W(s) = \frac{K}{Ts + 1}, \quad (3)$$

де: K – коефіцієнт підсилювання; T – постійна часу, яка характеризує лаг (затримку); s – комплексна змінна Лапласа.

Для імітації поведінки об'єкту необхідно задати функцію відгук на вхідний вплив. Для конкретного об'єкту ця функція може виражати, наприклад, залежність зміни температури опори $T^0(t)$ від зміни частоти обертання ротора $n(t)$.

Параметри об'єкту K, T , вводяться в блоці «Параметри об'єкту тестування», параметри шуму – в блоці «Ст. відхил. шуму».

Процедури за допомогою яких здійснюється генерація заданого сигналу $u(t)$ і обчислюють відгук $f(t)$. При цьому у процедурах передбачена генерація трьох видів:

- 1) лінійний $u(t) = A + Bt \cdot S(t)$;
- 2) показовий $u(t) = A + Bt^c + S(t)$;
- 3) експоненціальний $u(t) = A + B[1 - \exp(-t/c)] + S(t)$.

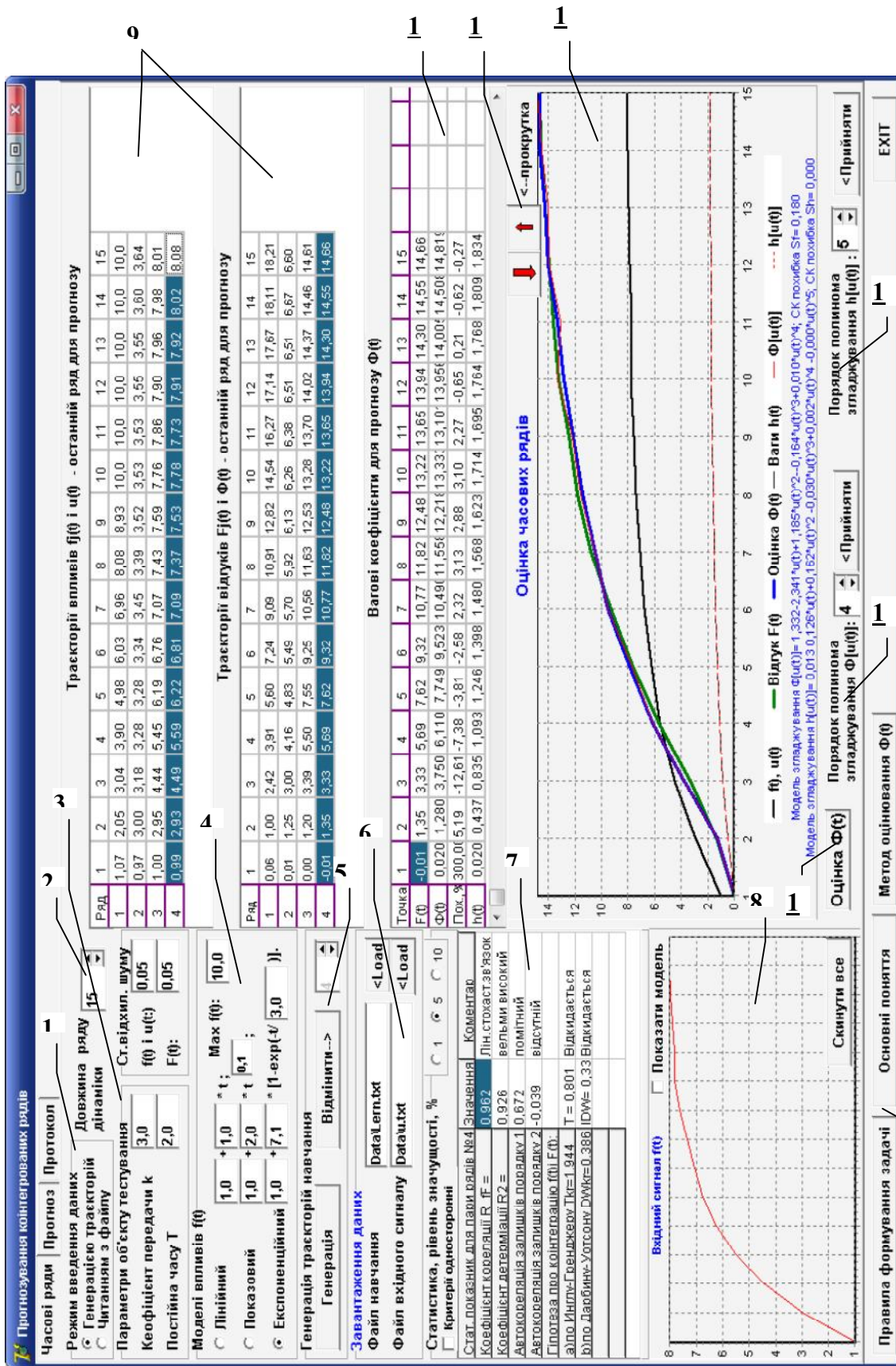

Рис. 2. Інтерфейс (головна форма) програми ConRow

Форма цих вхідних сигналів демонструється на графіку поз. 8. В тому самому вікні може бути показана схема генерації за допомогою пакету моделювання MBTU (рис. 3).

У програмі закладена можливість стабілізації значень $u(t)$ і $f(t)$ на рівні $u_{\max}$, $f_{\max}$ (вікно «Max f(t):» (поз. 4).

Статистика за результатами аналізу рядів відображається у таблиці (поз. 7). Тут задається рівень значимості статистик у % (за умовчанням - 5%), а також можна перейти до односторонніх критеріїв. Виводяться наступні статистики:

- 1) коефіцієнт кореляції в парах рядів R_{uf} ;
- 2) коефіцієнт детермінації в парах рядів R^2 ;
- 3) автокореляція для залишків, модель AR(1) [2];
- 4) автокореляція для залишків, модель AR(2);
- 5) підтвердження (або ні) гіпотези про коінтеграцію пари рядів за статистикою Енгла – Гренджера [2];
- 6) підтвердження (або ні) гіпотези про коінтеграцію пари рядів за статистикою Дарбіна – Уотсона [2].

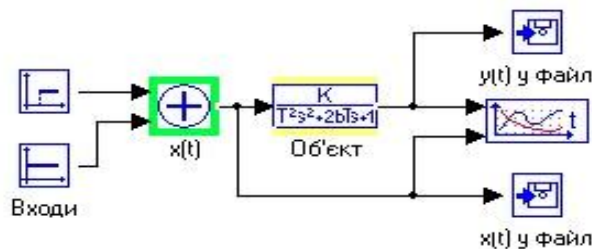

Рис. 3. Схема генерації за допомогою пакету моделювання MBTU

Введені, або генеровані дані відображаються в двох відповідних таблицях (поз. 9): «Траєкторії впливів ...» $f(t)$ і «Траєкторії відгуків ...» $F(t)$. Останні строки цих таблиць містять дані для прогнозованого ряду, який оцінюється. В третій таблиці (поз. 11) відображаються результати передбачення (прогнозу). Таблиця має 4 строки, в яких надаються для кожної точки залежного ряду $F(t)$ наступні дані:

- 1) $F(t)$ – введені дані, якщо вони відомі;
- 2) $\Phi(t)$ – прогнозовані дані за методом БВЛЕ;
- 3) величина похибки по точках $\Delta(t)$ - ваги = $100 \cdot [\Phi(t) - F(t)] / \Phi(t)$, %;
- 4) $h(t)$ - ваги по точках, які зв'язують вплив $u(t)$ з прогнозом $\Phi(t)$ за формулою $\Phi(t) = u(t) \cdot h(t)$.

Прогнозований за методом БВЛЕ ряд $\Phi(t)$, $\Delta(t)$ і $h(t)$ - ваги виводяться в таблицю клацанням по кнопці «Оцінка $\Phi(t)$ » (поз. 13).

Графічне відображення даних (поз. 12) призначене для візуалізації аналізу. Тут відображаються по точках графіки: $f(t)$, $u(t)$; $F(t)$; $\Phi(t)$; $h(t)$. Додатково показані криві згладжування $\Phi[u(t)]$ і $h[u(t)]$, які обчислюються як поліноміальні регресії Φ і h від регресору $u(t)$. Найкраще наближення $\Phi[u(t)]$ і $h[u(t)]$ контролюється візуально по відповідних графіках, а також мінімізацією їх середньоквадратичних похибок S_f і S_h .

Для врахування (і визначення) впливу попередніх станів ряду $u(t)$ на значення веденого ряду $\Phi(t)$ необхідно знати модель такого впливу. Ця модель будується за аналогією з моделями авто регресії для одного ряду AR(p) [2], де p - порядок (лаг) моделі. Моделі CR(p) для $\Phi[u(t)]$ і $h[u(t)]$ будуються за формулами:

$$\begin{aligned} CR(p)_{\Phi[u(t)]} : \Phi_t &= a_0 + a_1 u_{t-1} + a_2 u_{t-2} + \dots + a_p u_{t-p} + \varepsilon_{\Phi t}; \\ CR(p)_{h[u(t)]} : h_t &= b_0 + b_1 u_{t-1} + b_2 u_{t-2} + \dots + b_p u_{t-p} + \varepsilon_{ht}, \end{aligned} \tag{4}$$

де: $\varepsilon_{\Phi t}$ і ε_{ht} - процеси, які пов'язані з залишками.

Ці моделі візуально і у вигляді формул відображаються на графіках (поз. 4). При цьому визначається середнє залишків і перевіряється за статистикою знаків їх випадковість. За отриманими моделями визначаються також й прогнозні значення $\Phi[u(t)]$ і $h[u(t)]$.

Встановлення порядку моделей CR(p) коінтеграційної регресії здійснюється окремими елементами управління (поз. 5 і 6).

Програма **ConRow** тестувалася на імітаційному експерименті навантаженням динамічної ланки (3). Точне рішення при вхідному динамічному впливі $u(\tau)$ маємо у вигляді інтегралу згортки

$$y(t) = \int_0^t \frac{k}{T_u} e^{-(t-\tau)/T_u} [u(\tau) + S(\tau)] d\tau + V(t), \quad (5)$$

де: $S(\tau)$ і $V(\tau)$ імітація нормально розподіленого шуму, який накладався відповідно на вхідний сигнал $u(\tau) = u(\tau) + S(\tau)$ і відгук $Y(t) = Y(t) + V(t)$ з параметрами розподілу $N_u(0, S_u)$ і $N_y(0, S_y)$.

В машинному експерименті стандартне відхилення шуму приймалося рівним: $S(\tau) = 0,2$ і $V(\tau) = 0,2$.

Результати машинного експерименту при різних формах впливу вхідних впливах $u(\tau)$ на об'єкт наведені на рис. 4.

Параметри об'єкту, що імітувався наступні: $k=3,0$ - коефіцієнт передачі (підсилення); $T_u=3,0$ - постійна часу, яка імітує затримку. Довжина дискретного динамічного ряду $n = 28$ точок спостереження. Вхідний сигнал (вплив) імітувався функціями: лінійною $u(t) = A + Bt \cdot S(t)$; показовою $u(t) = A + Bt^c + S(t)$; експоненціальною $u(t) = A + B[1 - \exp(-t/c)] + S(t)$.

Коефіцієнти A, B, c задавалися довільно. На рис. 5 і 6 надані результати машинного експерименту. У формулах на рисунках $1(t)$ - одинична ступінчаста функція [5].

Контрольний вхідний сигнал приймався експоненціальним (рис. 5). По цьому сигналу $u(t)$ і контрольному відгуку $F(t)$ робився прогноз траєкторії $\Phi(t)$.

У таблиці над графіками показано точне («Точн») розрахункове значення відгуку $F(t)$, його прогнозоване значення (« $\Phi(t)$ »), а також відсоток помилки для кожної точки ряду за формулою:

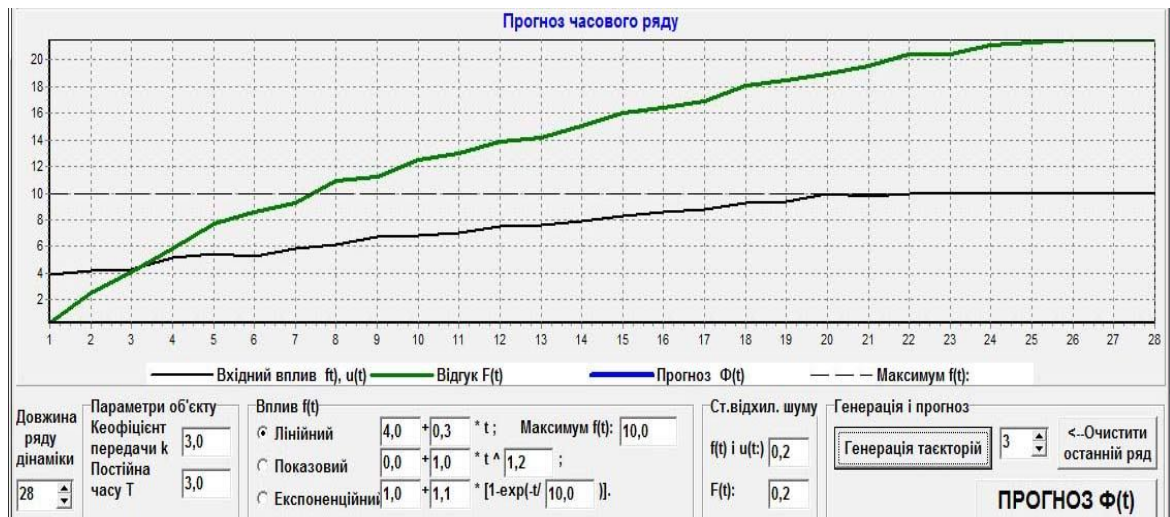
$$\delta = \frac{F(t) - \Phi(t)}{F(t)} \cdot 100\%. \quad (6)$$

З аналізу бачимо, що при досить різноманітних вхідних сигналах, як у навчальній вибірці, так і у прогнозованому процесі помилки прогнозування за винятком початкових точок (2 .. 6) знаходяться у межах 2 – 10 %, при цьому кінцева траєкторія не виходить за межі 3 – х відсоткової помилки.

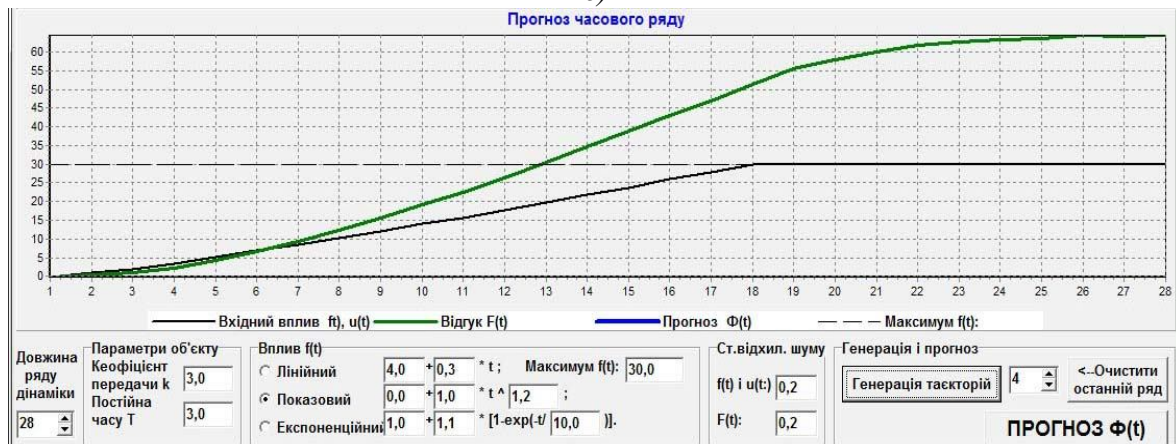
Таким чином, можна констатувати, що розроблена методика прогнозування часових динамічних рядів забезпечує достовірний прогноз і може використовуватися при експериментальних дослідженнях зв'язаних часових рядів динаміки верстатів.

a)

б)

в)

Рис. 4. Результати машинного експерименту при вхідних впливах на об'єкт:

а) ступінчастому $f(t) = [20,0 + S(t)] \cdot 1(t)$; б) лінійному $f(t) = [4,0 + 0,3 \cdot t + S(t)] \cdot 1(t)$;

в) показовому $f(t) = [1,0 \cdot t^{1,2} + S(t)] \cdot 1(t)$

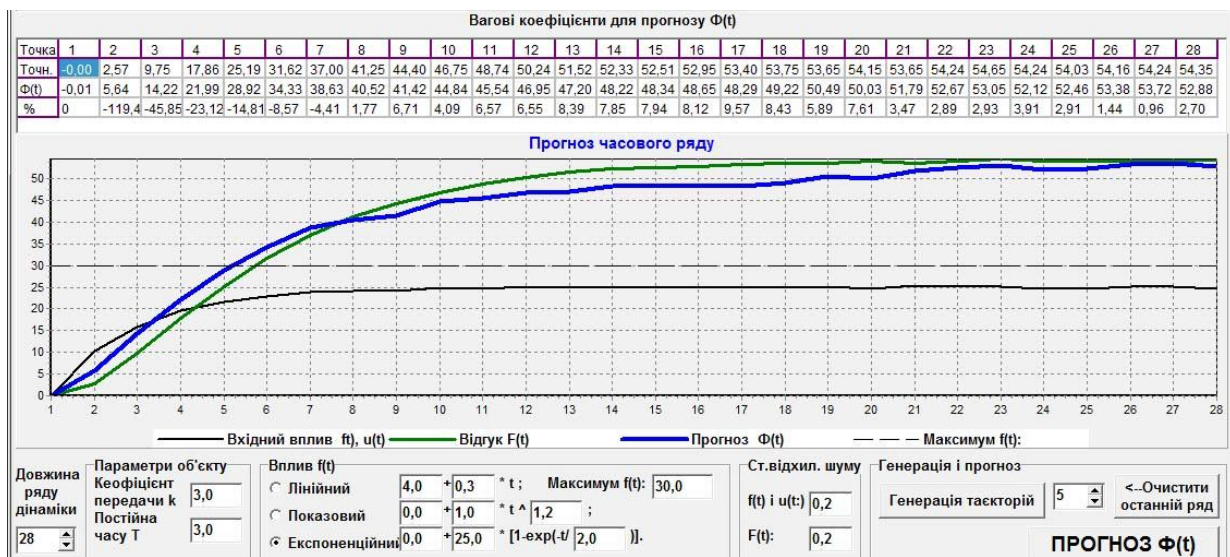

Рис. 5. Результати машинного експерименту з контрольним вхідним експоненціальним

$$\text{сигналом } u(t) = \{25,0 \cdot [1 - e^{-t/20}] + S(t)\} \cdot 1(t)$$

Висновки. Дослідження показали, що методика, яка пропонується, і програма, складена на її основі, дозволяють достатньо достовірно і оперативно прогнозувати РЧД, які характерні для динаміки верстатів. Тестування показало високу надійність і достовірність розробленої методики і програми. Методика і програма можуть використовуватися при експериментальних дослідженнях і прогнозуванні динамічної якості металорізальних верстатів.

1. *Зубовецька Н.Т.* Навантажувальна здатність і енергетичні характеристики високошвидкісних радіальних газо-гидравлічних інерційних підшипників: дисертація кандидата технічних наук: 26.05.10 / Зубовецька Наталія Тарасівна. – Луцьк., – 190 с.
2. *Суслов В. И.* Эконометрия / В.И. Суслов, Н.М. Ибрагимов, Л.П. Талышева, А.А. Цыплаков // Новосибирск.: СО РАН. – 2005. – 744 с.
3. *Ксенофонтов М.Ю.* Теоретические и прикладные аспекты прогнозирования / М.Ю. Ксенофонтов // М.: Издательство ИСЭПН. – 2002. – 402 с.
4. *Саперштейн Н.Г.* Процессы автоматического управления и обобщенное дифференцирование / Н.Г.Саперштейн // М.: Высшая школа. – 1973. – 240 с.
5. *Захаров П.О.* Структурно-параметрична ідентифікація динамічного економічного процесу П.О. Захаров, І.П. Милько // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 6(96). – С. 271-279.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2013.